

Co je nám do Běloruska? Co je nám do nesvobody ve světě?

Dominik Zajíček (Gymnázium Jiřího Wolker, Prostějov)

I.

Scéna první: ulice Minsku v Bělorusku zaplněné více než statisícovými davy, které žádají odstoupení posledního evropského diktátora Alexandra Lukašenka. S bíločervenými vlajkami svobodného Běloruska nad hlavami. Zní písně. Mury. Mohutny Boža. Dlouhé pochody žen, které drží květiny a proti nim stojící policejní zátarasy a antony. Ženy oblečené v bílém.

Střih – scéna druhá: silnice a náměstí Hongkongu, kde lidé protestují proti omezování jejich nezávislosti pevninskou komunistickou Čínou. Jsou hustě namačkaní mezi vysokými mrakodrapy a jejich hlavy vypadají jako kameny na dně vyschlé řeky. Násilí policejních složek na civilním obyvatelstvu. Zmlácení demonstranti. Sanitky, kterým není dovoleno projet.

Střih – scéna třetí: přelom roku 2010 a 2011, čtvrtě velkých arabských měst rozkvetlé křikem v počasí arabského jara...

A co je nám po nich, ptáme se. Když v našich domovech je teplo, když máme co jíst a máme co pít a můžeme svobodně mluvit a svobodně psát? Co nám má být po jejich protestech a po jejich voláních a nespokojenosti? Vždyť nemáme sami starostí dost? Vždyť u nás taky život není ideální, a až si vyřešíme naše vlastní problémy, tak se můžeme rozhlédnout po světě okolo nás a taky se podívat, co se děje. A kdo kdy vlastně pomohl nám? A kdy nám podal někdo jiný nápomocnou ruku? A kdo...? A kdy...? A musíme...? A chceme vůbec?

Jsou tedy ulice Minsku a Hongkongu, Pekingy a Moskvou, Damaškou a Tripolisu stvořené pro demokracii? A pokud ano, jsou připravené na demokracii? A co lidé v zemích mimo tato města? Nezaleknou se vlastního volání po svobodě, až ta před ně předstoupí, ve své velikosti a se vši svou tíhou, a řekne: „Volali jste mne, zde jsem a vy konejte!“

Zdá se, že se nám zde nabízejí tři varianty odpovědi:

Ano – demokracie a lidská práva jsou přece jen konceptem natolik univerzálním, že je uplatnitelný kdekoli na světě v kterékoli zemi a v kterékoli době. Tato věta, řečená tak všedně, má však mnohem větší a na první pohled skrytou hloubku, než která se skrývá pod představou, že jestliže demokracie funguje všude a pro všechny, stačí jen odstranit zlé vedení a vše už půjde nadále ke šťastným zítřkům. Ona hloubka je v tomto: princip demokracie musí být v tom případě vlastní samotné bytostné podstatě člověka, musí být přirozenou součástí jeho myšlení. Koncept demokratický by v tom případě byl to stejné jako koncept lidský, byl by nezávislý na historickém vývoji, nezávislý na poloze na zemi, na tom, zda se jedná o prodavačku na předměstí Petrohradu, dělníka v továrně v povodí Gangy nebo podnikatele z Velké Británie. Jednotliví lidé se sice mohou hádat, zda je lepší pravicová, nebo levicová politika, zda je lepší stát sekulární, nebo stát nesekulární, hádat se o smysluplnosti nějakého právního nařízení nebo zákona, hádat, zda je lepší ten nebo onen politik, ale demokracie by byla hodnotou nadřazenou těmto sporům. Jestliže tento princip uplatníme důsledně, pak se nám může stát morálním a myšlenkovým ospravedlněním onoho pejorativně označovaného „vývozu demokracie“. Pokud by tomu ale tak bylo, proč už dávno není demokracie po celém světě? Proč je jen v některých zemích, a i v těch je o ni třeba neustále dbát a udržovat ji? Protože si jenom lidé v nich zvolili špatné lídry? A tito lídři snad nemají demokratické cítění, když by ho koneckonců měli mít všichni lidé na světě?

Ne – demokracie a lidská práva jsou konceptem výlučně evropského myšlení, které si procházelo dlouhou a nesnadnou cestou k jeho zavedení do běžného života a do uspořádání států – od feudálního systému a absolutních monarchií přes osvícenský absolutismus a

konstituční monarchie po dnešní systém demokracií a liberálních demokracií. A zároveň jestli je to něco předně evropského, potažmo evropsko-amerického, musí to být něco bytostně cizího nebo alespoň částečně cizího civilizačním a kulturním okruhům jinde na světě – asijskému, ruskému, blízkovýchodnímu, africkému. Dovedeno do důsledků by to tedy znamenalo, že člověk v Paříži je v něčem jiný než člověk v Teheránu, že člověk v Šanghaji má zásadně jiné uvažování a styl myšlení než člověk v Londýně. Znamenalo by to, že si nevědomky na svých zádech vlečeme závaží předků, jejich století a minulých postojů. A že jsme také neschopni tato závaží setřást. Evropa tak na svých bedrech nese všechny – od Sokrata po Sartra – a nemůže je shodit. Naproti tomu Čína všechny od Konfucia po předsedu Maa. A všichni jsou neschopní spolu navzájem mluvit. Pokud ale platí Ne, tak co ti lidé protestující v ulicích měst chtějí? Vždyť je viditelné, že oni něco chtějí – chtějí změnu.

A třetí možnost je na pomezí předchozích dvou. Demokracie je sice vlastní všem lidem, ale je nutno k ní dojít dlouhým procesem učení. Tato odpověď je výsledkem jakéhosi kompromisu a zdálo by se proto, že bude správná a nejpřesnější. Ale jako výsledek kompromisu je také nejsložitější – více nám bere, než dává, více se ptá, než odpovídá. Proč například evropské země k demokracii již došly, zatímco na jiné ještě čeká? Začala Evropa s něčím dříve? Jsou ostatní státy ve svém myšlení jen opožděné?

Všemi těmito odpověďmi se ale prolíná otázka, pod kterou se tyto odpovědi dají schovat: je člověk stvořen pro demokracii? A pokud to obrátíme – je demokracie stvořená pro člověka?

II.

Co tedy máme říct těm protestujícím lidem v ulicích? Říct ne – vaše demokracie není, nebude u vás fungovat, nezkoušejte ji a raději rozvíjejte vlastní kulturu, protože jiná vám nenáleží a ani ji nejste schopni pochopit? Říct – počkejte, až dospějete, evropské myšlení se také nezrodilo ze dne na den a bylo by chybou o něco takového usilovat, vždyť vždycky je lepší cesta evoluce než revoluce; vraťte se do ulic za pár let, za pár desetiletí a pak pro vás možná budeme mít slovo, pomocnou ruku, až vás uznáme za dostatečně vyžralé, tak vám snad pomůžeme. Jenomže ti lidé chtějí změnu teď! Tak by snad bylo správné říct – ano, svrhnete vlády, svrhnete politiky, uspořádejte volby, zvolte nové vedení, vše bude fungovat hned a skvěle, vždyť my jsme toho důkazem...?

Jsem toho názoru, že musíme odlišit demokracii jako státní uspořádání a demokracii jakožto myšlenku. Myšlenka demokracie a na ní navázaná myšlenka lidských práv jsou ideou platnou pro celé lidstvo. Vždyť pokud bych stál před politickým vězněm ve věznicích Blízkého východu, Číny nebo Běloruska, mohl bych mu říct: tvé utrpení je obhajitelné a ospravedlnitelné, protože máš jinou kulturu než já, tvá země má jinou historii než moje, tvůj stát má jiné zákony než ten můj a ty dovoluji s tebou takto zacházet, i když já vím, že jsi nevinný a že to, co děláš, je správné? Pro tebe nebyl vytvořen koncept lidských práv. Jak bych pak zabránil tomu, aby například ke mně nepřišli bachař, žalobce, soudce i kat, že na mne, zrovna na mne, se lidská práva také nevztahují, že i Česká republika má nyní jinou historii (protože ta nikdy není statická) a že co platilo včera, už neplatí dnes a že tam, kde jsem byl včera nevinný, jsem dnes největší zločinec?

Jsem tedy toho názoru, že myšlenka lidských práv a demokracie, takové, kde každý hlas člověka, jeho názor a jeho život má stejnou, a přitom nevyčíslitelnou cenu, je společná pro všechny lidi na světě. A zároveň pro všechny lidi na světě společná být musí, protože hned poté, co bychom nad někým začali vynášet výjimky, mohly by ty stejné výjimky být za chvíli vyhlášovány i nad námi.

A právě toto je myšlenka, která je nezávislá na jednotlivých kulturách – a která musí být zároveň na jednotlivých kulturách nezávislá. Protože pokud by tomu tak nebylo, stavěli bychom

tuto kulturu nad myšlenku jedinečnosti každého jednotlivého člověka. Mohou se samozřejmě najít lidé, kteří začnou obhajovat násilí na lidech v Saúdské Arábii, v Korejské lidově demokratické republice nebo v Číně s argumentem, že se jedná o jiné prostředí, o jiný svět a já nemám právo se k němu vyjadřovat, nebo proti němu dokonce protestovat, že oni mají svůj vývoj, my náš a já bych je měl nechat žít, jak jsou zvyklí. Nesouhlasím, a myslím si, že je nutné nesouhlasit. Myšlenka lidství je nadřazená myšlence národa. Člověk je stvořen pro demokracii. Celé lidstvo má právo na lidská práva.

To, že princip demokracie platí pro všechny lidi na světě, je jistě velmi idealistické tvrzení, které před zkušenostmi reálného světa neobstojí – v různých lidech v různých zemích je tento cit různě vyvinut. Jde však nutně o ideál, ke kterému bychom měli směřovat. Bez něj bychom se potáceli jako loď v bouři.

A teprve až ve světle této myšlenky můžeme vidět, jaký by měl být morální postoj člověka v průběhu historie. Pokud přiznáme tuto všeobecnou platnost principu demokracie a lidských práv pro každého jednotlivce, tak by mělo být samozřejmostí, abych ne ve dvacátém prvním století říkal s naprostou jistotou, že otroctví ve století devatenáctém bylo něčím špatným, ale abych mohl říci s jistotou a důvěrou ve své mínění jako člověk devatenáctého století, že otroctví je něčím špatným, protože odporuje těmto principům.

Ovšem zároveň jsem toho názoru, že od těchto principů musíme oddělit demokracii branou ve smyslu státního zřízení. A zde si musíme říct – demokracie není stvořena pro člověka. Ale doufejme, že si můžeme alespoň říci – demokracie není stvořena pro člověka, zatím. Historický vývoj lidstva spočíval (a snad i spočívat bude) ve stále důkladnějším uplatňování demokratických myšlenek do praxe. A ačkoliv by se mohlo zdát, že v současném světě, kdy jsou občané většiny zemí svobodní, jsme už došli na konec cesty, k Fukuyamově „konci dějin“, události od 90. let dále ukázaly, že nejde o tvrzení pravdivá. Jakékoli státní uspořádání je něco neustále se měnícího, dynamického, je v pohybu. Je nasnadě zmínit současnou krizi mezi zavedenými politickými stranami a novými protestními hnutími, mezi představiteli liberálního řádu na straně jedné a autoritářskými tendencemi na straně druhé. Ale i pokud bychom se ubírali jiným směrem a v našem světě by tento problém neexistoval, pořád bychom nemohli říct, že naše státy jsou dokonalé, že jsou bez chyb, že vývoj systému našich států je na konci své evoluce.

Zatímco ideu demokracie bychom si mohli v naší hlavě představit jako dům (protože každý člověk si dokáže více nebo méně představit dům), aplikace této myšlenky jako státní uspořádání se blíží spíše reálné stavbě tohoto domu. Se všemi jejími problémy, úskalími, s veškerou péčí a starostí, kterou je přitom nutné vyvinout, s veškerou opatrností, na kterou musíme dbát.

III.

Nabízí se ovšem otázka – máme stavbu tohoto domu někde po světě, my, co už v něm nějakým způsobem bydlíme, jenom pozorovat? Máme podat pomocnou ruku? Máme ho sami v ostatních zemích iniciovat?

V době rodící se studené války se proti tomu, aby se Spojené státy americké staly vedoucí silou v koalici protisovětských a protikomunistických států, objevovaly nejčastěji dvě námitky. Tou první bylo, že USA takto budou muset v rámci ochrany svobody vystupovat na tolika místech na světě, že na to jejich moc nebude stačit a celá země se nakonec unaví. Ta druhá (v současné chvíli pro nás podstatnější) byla pochybnost, zda jsou USA natolik morálně čisté a neposkvřené, aby měly právo zastupovat a bránit lidská práva ve světě. Zejména tento druhý problém do dnešních dnů pro Západ přetrval. Autoritářské státy se tak proti našim výtkám o lidských právech obrací s tím, kde bereme morální právo a morální základ je kritizovat.

V současné době to nevypadá, že by občané Ruska, popřípadě Číny nebo Turecka masově chtěli demokratické instituce, tak jak jsou zavedeny na Západě. Nestojí o naše

nevyžádané rady a my bychom jim je ani neměli vnucovat. Slova toho, kdo je říká, totiž nakonec vždycky zhořknou tomu, komu radí.

Měli bychom naproti tomu dělat dvě věci: pomáhat a radit tam, kde je to vyžádané a kde je to potřebné a protestovat tam, kde se nebavíme o demokracii jakožto instituci, ale bavíme se o demokracii jako myšlence, kde jsou ohrožena základní práva člověka.

Pomáhat tam, kde je to vyžádané a potřebné – nejsou lepší příklady z nedávné doby než Hongkong, který se ve své snaze o pomoc proti Číně obracel takřka na celý svět, a než Bělorusko, v současné době zápasící o to, zda se tam semena demokracie uchytí.

A protestovat tam, kde se bavíme o myšlence – je snad málo Ujgurů v koncentračních táborech na západě Číny nebo málo politických vězňů v Rusku či v Saúdské Arábii? A je proti nespravedlivému zacházení s nimi dost protestů?

Nejtěžší tak nakonec zůstává rozpoznat, co je zde potřebné a co je nepotřebné, co je vyžádané a co je nevyžádané. Jsem třeba daleko od toho, abych řekl, že demokracie by se v současné chvíli v arabském světě nesetkala s žádnými problémy při svém zavádění. Ale jakožto historický optimista věřím, že pokud budeme dostatečně trpěliví a vytrvalí, tak to „v současné chvíli pomine“.

Role Evropy, respektive Západu se nesmí scvrknout do toho, co popsal Milan Kundera jako „veliký pochod“, který se při své cestě po všech zemích, kde se děje bezpráví, stává stále menším a menším, až se vejde do jednoho bodu, který nebude nikoho zajímat. Naproti tomu se Evropa ale ani nesmí stáhnout do vlastní ulity bezpečí a říct světu, ať si své problémy vyřeší sám, že ji už svět nezajímá. Byla by to ztráta jak pro ni, tak pro svět.

Na začátku eseje jsem položil otázky – co je nám vlastně do nich, když máme vlastních starostí dost? Ano, nepopírám, že nemáme problémy a že občas není jednoduché je vyřešit. Naproti tomu máme všichni zkušenosti, které můžeme sdílet. Zmínil jsem, že pokud je odpověď na demokracii po celém světě Ne, tak si každý neseme na zádech závaží minulých generací, kterého se neumíme zbavit. Nyní bych toto připodobnění upravil na to, že si sice neseme na zádech ono závaží, ale můžeme z něj rozdávat a předávat ostatním. Troufnu si říct, že Evropa a Česko zvlášť by po svých dějinách měly vědět, jak drahá je cena svobody a lidských práv. Tak proč bychom měli nechávat ostatní na světě, kteří o ni prosí, ať je pro ně ještě dražší?